

De ‘Kamper jaren’ van Jan Roeland (1935-2016)

door Richard Boddeus en Geraart Westerink

De op 12 februari 1935 in IJsselmuiden geboren Jan Roeland ontwikkelde zich na zijn vertrek naar Amsterdam in 1959 tot een van de meest prominente kunstschilders van zijn generatie. Zijn werk is opgenomen in de belangrijkste openbare collecties van Nederlandse 20ste-eeuwse schilderkunst, zoals die van het Stedelijk Museum van Amsterdam en het Van Abbemuseum in Eindhoven. Recent kocht zelfs het Rijksmuseum een werk aan. Jan Roeland gaf onder meer les aan de Amsterdamse Rijksakademie. Er zijn diverse publicaties aan zijn oeuvre gewijd, waarin uitgebreid wordt ingegaan op zijn leven en werk. Over de 24 jaar die Jan doorbracht binnen de grenzen van de huidige gemeente Kampen is minder bekend, terwijl toen de basis voor zijn kunstenaarschap moet zijn gelegd. Dit artikel beoogt een beeld van die periode te geven, zonder de illusie te koesteren daarmee de kunstgeschiedenis in het algemeen en die van Jan in het bijzonder te herschrijven. Wel zal het mogelijk wortels blootleggen van zijn drijfveren, enige feiten toevoegen aan zijn levensverhaal en aan het beeld van de Kamper kunstscene uit die tijd. Voor dit verhaal is gebruik gemaakt van bestaande bronnen, aangevuld met schriftelijke en mondelinge interviews.

Jeugd

Jans ouders waren Cornelis Roeland (1899-1972) en Jennigje Hulleman (1899-1981), allebei geboren in Genemuiden. Hij had drie broers: Albert (11 februari 1926), Wim (3 juni 1928) en Cornelis (5 maart 1938-1992). Vader Roeland maakte in de contreien van IJsselmuiden op bescheiden wijze carrière in het onderwijs. In 1923 werd hij op 25-jarige leeftijd hoofd van de openbare lagere school te Grafhorst, waar het echtpaar ook ging wonen. Voorheen was hij onderwijzer geweest in Nieuwleusen en Lunteren. In 1929 werd Cornelis aangenomen als hoofd van de openbare lagere school in IJsselmuiden. Het gezin verhuisde naar het naastgelegen ‘meestershuis’, Dorpsweg 33 (Wijk 1, nummer 104), een woning waar Jan later met veel genoegen aan terugdacht,

Vader en moeder Roeland. Foto: collectie Janny de Jong.

Vader Roeland met zijn vier zonen. Jan is de tweede van rechts. Foto: collectie Janny de Jong.

maar die inmiddels is gesloopt. De school had drie klassen, en latere enige tijd twee, totdat het aantal leerlingen weer aantrok. Cornelis was de stuwende kracht achter de oprichting van een openbare kleuterschool, had grote belangstelling voor land- en tuinbouw en gaf diverse cursussen op dit gebied, onder meer in de nieuw aangelegde Noordoostpolder. In de oorlog zat hij vanwege zijn houding ten opzichte van de bezetter zeven maanden gevangen. Omstreeks 1960 ging het gezin wonen aan de Burgemeester van Engelenweg 139. In 1963 ging Cornelis Roeland met pensioen. Hij was geliefd en gewaardeerd bij de inwoners van IJsselmuiden van wie verschillende generaties les van hem hebben gehad. Zijn school was inmiddels uitgegroeid tot vier klassen. Voor zijn verdiensten op onderwijskundig gebied werd hij in 1965 benoemd tot Ridder in de orde van Oranje-Nassau. Naast zijn baan als (hoofd)onderwijzer was hij maatschappelijk actief als bestuurder bij het Groene Kruis. Hij overleed op 3 januari 1972.¹ Na zijn dood werd een map aangetroffen waarin hij alle krantenartikelen over zijn kinderen had bewaard. De meeste gingen over Jan. De map werd later overgedragen aan Janny de Jong, de weduwe van Jan Roeland en vormde de basis voor dit artikel.²

Het gezin Roeland stond door de positie van vader Cornelis midden in de plaatselijke samenleving. De sfeer thuis was hecht, open en harmonieus. De gezinsleden hadden veel gevoel voor humor. Vooral tussen Jan en Albert 'klikte' het. De band tussen Jan en Wim was, zeker op latere leeftijd, minder goed. Broer Cor overleed op relatief jonge leeftijd. De ouders hadden alles over voor hun kinderen, ondanks het feit dat ze het niet breed hadden. Om extra inkomsten te verwerven was er lange tijd een onderwijzeres in de kost. Jan was de lieveling van zijn moeder, met wie hij fietstochten maakte. Hij werd gezien als buitenbeentje in de familie.³

Jan Roeland. Jeugttekening uit schetsboek. 27 x 28 centimeter. Collectie Janny de Jong.

Kunst en cultuur

In het gezin Roeland was relatief weinig aandacht voor kunst en cultuur. Er werden in ieder geval geen museumbezoeken afgelegd. Door het beroep van vader zal er ongetwijfeld een zekere mate van culturele vorming zijn geweest. Jans interesse in kunst was binnen het gezin echter een uitzondering. Toen broer Albert in 1950 terugkwam uit Nederlands-Indië mocht Jan, als beloning voor de brieven die hij had gestuurd, een gezamenlijk uitje verzinnen. Hij koos voor een bezoek aan de tentoonstelling Mijlpaal in de parken Zijpendaal en Sonsbeek bij Arnhem.⁴ Daar werd getoond wat in de vijf jaar na de bevrijding in Gelderland tot stand was gebracht. De inhoud van de diverse paviljoens was vormgegeven door kunstenaars en er werd autonome kunst getoond.⁵ Het moet veel indruk hebben gemaakt op de 15-jarige, die al op jonge leeftijd graag tekende. Bij kerst en bijzondere gelegenheden bijvoorbeeld op de borden op zijn vaders school. Thuis had hij een kamer ingericht als atelier.⁶ Een belangrijke rol in zijn Kamper tijd vervulde Truus Kuijpers, dochter van een banketbakker aan de Oudestraat.⁷ De twee zaten bij elkaar in de klas op de mulo aan de Burgwal en raakten bevriend. Jan legde in 1951 zijn mulo-examen af met als hoogste cijfer een 8 voor tekenen.⁸ Truus maakte de opleiding niet af. Zij ging werken als assistente bij tandarts Plantenga. Het stel

Jan Roeland en Truus Kuijpers. Foto: collectie Janny de Jong.

Het pand aan de Voorstraat van garagebedrijf Van den Noord waar Jan Roeland enige tijd zijn atelier had. Het is inmiddels gesloopt. Foto: collectie SNS Historisch Centrum.

trok intensief met elkaar op. Ze gingen naar het toneel en de film, in Zwolle en Kampen. In de zomer werd veel gezeild met de BM'er die eigendom was van Jan en zijn broers, bij voorbeeld naar de Sneekweek. De boot lag in de Bovenhaven. Ook gingen ze samen op vakantie naar Limburg, waar Jan wilde schilderen. Truus vond daar weinig aan. Ze had niet zoveel met kunst. Wel was ze actief lid van de Kamper Rederijkers. De vriendschap duurde zeven jaar en leidde op een gegeven moment tot een officiële verloving, met een diner in de ouderlijke woning van Truus. De verloving werd per brief beëindigd kort nadat Jan naar Amsterdam was vertrokken. Een enigszins laffe manier van doen, vond hij later. Truus heeft nooit veel affiniteit met het beeldende werk van Jan gehad. Desondanks bezit ze twee vroege schilderijen, die ze al die tijd zorgvuldig heeft bewaard, evenals een aantal foto's uit die tijd. Van sommige lijkt Jan te zijn verwijderd. Andere vrienden van Jan naast Truus waren Rietje en Jan Bouwes en Willy(?) van der Drift, de dochter van de commissaris van politie. Ook de namen Koen Berk en Jaap Berghuis worden genoemd.⁹

Truus Kuijpers in het atelier van Jan Roeland.
Foto: particuliere collectie.

Jan Roeland tijdens zijn diensttijd. Foto: collectie Janny de Jong.

Richting kunst

Jan werd steeds actiever in de kunsten. Na eerst in het ouderlijk huis te hebben gewerkt huurde hij op een gegeven moment een atelier aan de Voorstraat, in een pand achter het garagebedrijf van Van den Noort, voor de symbolische huur van 1 gulden per jaar.¹⁰ Een fraai historisch pand met een 17de-eeuwse topgevel dat in vervallen staat verkeerde. Het was een primitief onderkomen, maar wel een plek waar hij ongestoord kon werken. Het is inmiddels helaas gesloopt. Door te kiezen voor het onderwijzerschap had hij het parool van vader Roeland opgevolgd dat er eerst brood op de plank moest komen. Op de kweekschool in Meppel (1951-1955) haalde hij op 28 juni 1955 de daarvoor benodigde akte, ook nu weer met de hoogste cijfers voor tekenen. Daarna gaf hij van 1 juli 1957 tot 12 oktober 1959 les aan de Nutsschool te Zwolle.¹¹

Jaren later (1964) vertelde hij over zijn groeiende belangstelling voor het kunstenaarschap: 'Ik had nooit enige interesse in schilderkunst. Ik tekende wel aardig, maar daar bleef het bij. Vijf jaar geleden kreeg ik het ineens te

Dorpsgezicht. Olieverf op doek. Particuliere collectie.

pakken. Ik heb er alles voor laten staan. Ik heb mijn baan als onderwijzer neergelegd en ben gaan schilderen.¹² Dit lijkt een enigszins geromantiseerde versie van de werkelijkheid. Het zou betekenen dat hij alleen het laatste jaar dat hij in IJsselmuiden woonde serieus met kunst bezig was geweest. De contacten met kunstenaars en de intensiteit ervan doet anders vermoeden. Wel zat hij van augustus 1955 tot mei 1957 in militaire dienst en ging hij direct daarna lesgeven, wat zijn kunstenaarspraktijk in die periode zal hebben belemmerd. Mogelijk heeft hij - juist door die tijdelijke obstructie - kort daarna het roer definitief omgegooid. Het bezoek aan de Brusselse Wereldtentoonstelling in 1958 gaf misschien wel de doorslag. De diversiteit aan kunstuitingen die hij daar zag maakte grote indruk en inspireerde hem. De catalogus heeft hij altijd bewaard. De opgedane ervaringen deden hem besluiten naar de Rijksakademie in Amsterdam te gaan. Tijdens een voorbereidend studiejaar aan de Rijksnormaalschool besloot hij echter geen opleiding meer te volgen maar zelfstandig verder te gaan. Hij wilde niet strak aan de leiband van de docenten lopen.¹³ Toen Jan definitief koos voor de kunsten hielden zijn ouders hem niet tegen in zijn ambities.

Contacten

De beeldende kunsten in Kampen maakten na de oorlog een bloeiperiode door, zeker wat het aantal exposities en de expositiemogelijkheden betreft. In 1955 organiseerden de gemeentelijke museumcommissie en de Nederlandse Kunststichting verspreid over de stad een tentoonstelling van eigentijds Nederlands beeldhouwwerk; ook in 1961 en 1965 waren er manifestaties met 'buitenbeelden'. Het aantal werkzame kunstenaars in Kampen was echter beperkt. De meesten sloten zich in 1959 aan bij (amateur)kunstenaarsvereniging De Varfdeuze. Ze wilden door gezamenlijk studeren, exposeren en discussiëren de onderlinge beeldende kwaliteiten stimuleren en het enthousiasme vergroten. Niet alle kunstenaars werden lid van deze club en Jan zat toen al in Amsterdam. De Kamper kunstenaars hadden na de oorlog steeds meer expositiemogelijkheden ter beschikking gekregen, zoals de Koornmarktspoort die in 1954 als gemeentelijke expositieruimte in gebruik was genomen. Andere locaties waren hotel De Hanzestad, verenigingsgebouw Levensbron en de galerij op de eerste verdieping van boekhandelaar Jan Ultee. In 1958 werd de Broederpoort ingericht als onderkomen voor de historische collectie van de Stichting Campen. Ook was Kunstkring Het Carillon actief. In de openbare ruimte kwamen diverse kunstwerken tot stand in het kader van de percentageregelingen van het rijk.¹⁴

Belangrijk voor Jans toekomstige loopbaankeuze was zijn ontmoeting met

